

ORDALIJOS KAIP ĮRODINĖJIMO PRIEMONĖ TEISMŲ PROCESE

Rimgaudas Statkus, Šarūnas Kilčiauskas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

II kurso Teisės studentai

Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius

El. paštas: rimgaudas.statkus@tf.stud.vu.lt; sarunas.kilciauskas@tf.stud.vu.lt

Adomas Talijūnas

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto

II kurso Istorijos studentas

Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius

El. paštas: adomas.talijunas@if.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius dr. Jurgis Bartkus

El. paštas: jurgis.bartkus@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius doc. dr. Martynas Jakulis

El. paštas: martynas.jakulis@if.vu.lt

Anotacija. Šiame straipsnyje nagrinėjamos ordalijos kaip įrodinėjimo priemonė teismo procese. Bendrai aptariama jų naudojimo priežastys, raida ir uždraudimas krikščioniškoje Europoje. Ištiriama jų svarba Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), atrandama, kas iš ordalijų išliko net šiandieniam Lietuvos teismo procese bei aptariama hipotetinės ordalijų įteisavimo perspektyvos dabartinės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje.

Pagrindiniai žodžiai: ordalijos, Lietuvos Statutai, teismas, Lietuvos Didžioji kunigaikštystė, išbandymas, priesaika, dvikova.

Annotation. This article discusses the use of ordeal as an evidentiary tool in court proceedings. It discusses in general terms the reasons for their use, their development and their prohibition in Christian Europe. It examines their importance in the Grand Duchy of Lithuania, discovers which ordeals survived even in today's Lithuanian court proceedings, and discusses the hypothetical perspectives for the implementation of ordeals in the current legal system of Lithuania.

Key words: ordeal, Statutes of Lithuania, court, Grand Duchy of Lithuania, trial, oath, duel.

Ivadas

Išbandymas ugnimi, nuožmi dvikova iki mirties ar ritualinė priesaika be mažiau-
sios klaidos. Visa tai yra ordalijos arba kitaip – Dievo teismas (lot. *iudicium Dei*) –
Senovės bei Ankstyvųjų Viduramžių teisės institutas, kuris būdavo pasitelkiamas, kai
kitų įrodymų priimti galutiniam sprendimui teisme nepakakdavo. Ordalių naudoji-
mas Viduramžiais, atsižvelgiant į nemažą skaičių bylų, kuomet nebūdavo vieno aiš-
kaus kaltintojo ar kaltinamasis nebūdavo laisvas žmogus, buvo pakankamai dažnas
reiškinys (Palmer, 1989, p. 1550). Dažnai yra bandoma parodyti Viduramžius, kaip
tamsiuosius amžius, remiantis būtent ordalijomis ir jų neracionalumu. Tačiau toks
vertinimas nebūtinai yra teisingas, nes būtent Viduramžiais ir vadovaujantis Vidu-
ramžių filosofija ordalijos buvo uždraustos. Dažnai populiarioje kultūroje šis perio-
das vadinamas tamsiaisiais amžiais, tačiau panagrinėjus istorinius šaltinius bei aka-
deminę literatūrą, toks įvaizdis drastiškai keičiasi.

Ordalių palikimą galima atpažinti ir šiomis dienomis. Konkrečiai, per priesaikos
institutą, kuris, autorių nuomone, yra labai artimas save esme Viduramžiais egzista-
vusiai ritualinei priesaikai. Kyla klausimas, jeigu ritualinės priesaikos elementų ran-
dama šiuolaikinėje teisėje, galbūt ir kitų ordalių aspektai turi perspektyvų ateityje?

Šio darbo **tikslas** yra įvertinti ordalių, kaip įrodinėjimo priemonių, racionalumą
Viduramžiais ir LDK gyvavimo laikotarpiu, bei jų perspektyvas ateityje.

Šio darbo **objektas** yra ordalijos, kaip įrodinėjimo priemonė, teismo procese.

Mokslinio straipsnio **uždaviniai** yra šie:

1. Bendrai įvertinti ordalių raidą Viduramžių krikščioniškoje Europoje V – XIII a.;
2. Išnagrinėti ordalių įtaką LDK teisminei sistemai;
3. Aptarti ordalių palikimą šiandieniniame teismo procese;
4. Ištirti ordalių elementų perspektyvas šiuolaikinėje Lietuvos teisėje.

Darbe taikyti šie **metodai**: istorinis, lyginamasis, teleologinis, loginis. Istoriniu
metodu siekiama išsiaiškinti, kaip teismuose buvo naudojamos ordalijos. Lygina-
muoju metodu buvo lyginami Lietuvos bei užsienio istoriniai teisės aktai bei ordalių
rolė juose. Teleologiniu metodu buvo bandoma suprasti ordalių, kaip įrodinėjimo
priemonės, naudojimo ir uždraudimo Viduramžiais priežastis bei tikslus. Loginis
metodas buvo pasitelktas nagrinėjant ordalių palikimą ir perspektyvas šiandien.

Darbo originalumas pasireiškia bandymu pakeisti nusistovėjusią nuomonę apie
Viduramžių teisminę praktiką, siekiant parodyti jos inovatyvumą ir pagrįstą pritaik-
ymą minėtos epochos visuomenėje. Taip pat pažvelgiama į ordalijas platesniame
kontekste, apžvelgiamos praktikos Vakarų Europoje ir LDK. **Darbas aktualus tuo**,
kad jame siekiama atrasti ordalių palikimą dabartinėje proceso teisėje, taip pat išna-
grinėti dabartinės teisinės spragas ir išsiaiškinti, ar ordalių pasitelkimas būtų tikslin-
gas ir pagrįstas dabartiniame įrodinėjimo procese.

Darbo ištirimo laipsnis dr. Gintaras Šapoka tyrė ordalijas senovės teismo procese, prof. dr. Jevgenij Machovenko tyrė įrodymus LDK, į kuriuos įėjo ir ordalijos, bei nagrinėjo Lietuvos Statutus. Irena Valikonytė taip pat tyrinėjo ordalijas valdovo teismo kontekste. Yra daug užsienio autorių literatūros, skirtos ordalijų instituto nagrinėjimui.

Literatūros apžvalga. Darbe buvo remiamasi norminiais teisės aktais, istoriniais šaltiniais bei akademinėmis publikacijomis. Labai reikšmingi buvo 1529 m. Pirmasis Lietuvos statutas (toliau – PLS) ir 1588 m. Trečiasis Lietuvos Statutas (toliau – TLS), kuriuose buvo ieškoma ordalijų reglamentavimo LDK teisinėje sistemoje.¹ Darbui ypatingai reikšmingi buvo prof. dr. J. Machovenko darbai, kurie padėjo suprasti Lietuvos teisės istorijos kontekstą bei ordalijų vietą LDK teisinėje sistemoje. Buvo remtasi ir prof. dr. Irenos Valikonytės monografija apie valdovo teismą, kuri padėjo susidaryti platesnį vaizdą apie ordalijos instituto praktinį taikymą LDK (Valikonytė, 2023). Taip pat remtasi užsienio autorių literatūra, kuri padėjo išnagrinėti ordalijų institutą Europos istorijos kontekste. Iš jų reikšmingiausias buvo dr. Hock Lai Ho straipsnis „The Legitimacy of Medieval Proof“ (Ho, 2004), nes padėjo suprasti Viduramžių visuomenės požiūrį į teisingumą bei ordalijas.

1. Ordalijų istorinė ir teisinė raida krikščioniškoje Europoje

Norint išanalizuoti ordalijų įtaką Viduramžių teisės sistemai, visų pirma reikia išsiaiškinti ordalijos, kaip įrodinėjimo priemonės, pobūdį, istorinę raidą bei santykį su socialine Viduramžių visuomenės sandara. Nors ordalijos panaudojimo ištakos gali būti atsekamos ir iki Senovės teismų procesų, tačiau išlikusių šaltinių gausa geriausiai ją leidžia nagrinėti Viduramžių epochos rėmuose.

1.1. Ordalijų samprata ir rūšys Viduramžių teismo procese

Ordalijos buvo vienas svarbiausių Viduramžių teismo įrodinėjimo būdų. Ieškovas arba atsakovas būdavo išbandomi įvairiais būdais. Tikėta, kad taip pasireiškia Dievo nuosprendis. Dažniausiai šie išbandymai pasireiškėdavo fizinio skausmo teisiamejam sukėlimu.

Dalis teisės istorijos tyrinėtojų, tarp jų ir dr. G. Šapoka, į ordalijų sąvoką įtraukia ir teisminę dvikovą bei ritualinę priesaiką (Šapoka, 1999, p. 107), tačiau prof. dr. J. Machovenko yra linkęs ordalijų sąvokai priskirti tik teisminius bandymus, ir kartu su minėta priesaika ir teismine dvikova apibendrinti kaip idealiuosius įrodymus, kuriais buvo remiamasi nesant racionaliųjų (Machovenko, 2007, p. 24). Tad, nors ir yra

¹ Statutų citavimui tolesniuose paragrafuose bus naudojami minėti trumpiniai (Statuto pavadinimas, skyrius, straipsnis).

skirtingi ordalijos sandaros apibrėžimai, tačiau šio straipsnio autoriai, nagrinėdami ordalijas ir atsižvelgdami į Dieviškojo įsikišimo svarbą, joms priskirs ir teisminių dvikovų bei ritualinių priesaikų praktiką Viduramžių teisės sistemoje, nes buvo tikima, jog Dievas įsikiša ir į pastarąsias (Šapoka, 1999, p. 105).

Ordalijos aptinkamos jau ir pačiuose seniausiuose teisės šaltiniuose. Hamurabio kodekso (XVIII a. pr. m. e.) 2 straipsnis byloja: „Jei žmogus apkaltino žmogų burtininkavimu, o paskui neįrodė (to) prieš jį, tas, kuris kaltinamas burtininkavimu, turi eiti prie šventosios upės; jis turi išokti į šventąją upę ir, jei šventoji upė jį apsems, jo kaltintojas perims ir pasiliks jo namus; jei šventoji upė įrodo, kad tas žmogus yra švarus (nuo nusikaltimo), ir grįžta sveikas, tas, kuris jį apkaltino burtininkavimu, bus nubaustas mirties bausme; tas, kuris išoko į šventąją upę, pasiima ir pasilieka savo kaltintojo namus“ (Driver, Miles, 1955, p. 13-14.). Šis Babilono karaliaus² kodekso straipsnis jau mini išbandymą vandeniui, kuriuo analogiškais formomis buvo pasi-
telkiama iki pat ordalijų uždraudimo Vakarų Europoje.

Dažniausiai išbandymai buvo susiję su ugnimi ir vandeniui, švariomis stichijomis, kurios pagonių buvo laikomos dievybių įsikūnijimu. Buvo manoma, kad ir jose slypi tas pats dieviškasis pradas ir išbandymo elementas: tikima, kad dvikovą, padedant dievams, laimi sakantis tiesą, o teisingą priesaiką dievų akivaizdoje gali duoti tik nekaltasis (Šapoka, 1999, p. 105). Taigi, ordalijų institutas buvo paremtas tuo, jog esant neaiškiai žmogiškojo teismo baigčiai, per ordalijas, bylos baigtį į savo rankas perimdavo Dievas ar dievai, kurių sprendimas būdavo absoliutus ir nekeliantis abejonių.

1.2. Ordalijų naudojimo krikščioniškoje Europoje istorinės ir teisinės priežastys

Žlugus Vakarų Romos imperijai Vakarų Europoje susidarė politinis, o tuo pačiu ir teisinis, vakuumas. Nors barbarai, didele apimtimi, paliko galioti privatinę romėnų teisę, bet viešoji romėnų teisės sistema buvo sunaikinta, taigi nenuostabu, kad procesinė teisė, kaip viešosios teisės šaka, rėmėsi pagoniška tradicija ir jai būdingomis ordalijomis. Nors tarp teisės istorijos tyrinėtojų yra žinoma, kad Vakarų Europą užvaldę germanų valdovai buvusiose romėnų teritorijose privatiems santykiams taikė modifikuotą romėnų teisę (Jonaitis, 2014, p. 63), tačiau *Lex Salica* (Salijų tiesa), karaliaus Chlodvigo I pavedimu sukurta netrukus po to, kai Merovingų³ dinastijos valdomi frankai užkariavo buvusią Romos imperijos Galijos provinciją, parodo, jog įrodinėjimo procesas ankstyvųjų Viduramžių teisme buvo visai nebūdingas romėnams: „Taip pat keistoka būtų buvę, jeigu, romėnas būtų bėręs per savo galvą sukastą iš keturių

² Šeštasis pirmosios dinastijos Babilonijos karalius, turėjęs Šumero ir Akado karaliaus titulą, valdęs XVIII a. pr. m. e.

³ Frankų kilmės valdovų dinastija, valdžiusi Frankų karalystę V-VIII a.

lūšnelės kerčių žemę ir būtų šokęs per tvorą. Saliečių teisėj nebuvo liudytojų, tik priešais, kitų žmonių (giminių, kaimynų) priesaikos tvirtinama, ir „Dievo teismas“ arba vadinamosios ordalijos“ (Karsavinas, 1991, p. 286). Taigi, viešosios teisės funkcijas vykdyti ėmė naujosios barbarų karalystės, pasitelkdamos savo teisės papročius, tarp jų ir ordalijas, o reguliuojant privačius santykius tarp subjektų rėmėsi romėnų teise (Karsavinas, 1991, p. 286). Nors barbarai buvo pagonys, jie ganėtinai greitai perėmė savo naujųjų pavaldinių religiją. 496 m. į krikščionybę atsivertė frankai ir jų karalius Chlodvigas, o po jų viena po kitos atsivertė ir kitos barbarų gentys bei karalystės. Anot Haroldo J. Bermano, ankstyvųjų Viduramžių Bažnyčia ne tik nesipriešino, bet ir skatino „germaniškus ordalijų ir kompurgacijos teisinius institutus, stiprindama juos grindžiančią germanams būdingą dievybės imanentiškumo intuicija. Ir germanų religija, ir ją išstūmusi krikščionybė rėmėsi įsitikinimu, kad antgamtinės jėgos glūdi pačioje gamtoje ir kad juslėms prieinamas pasaulis, tariant Marco Blocho žodžiais, „yra kaukė, už kurios vyksta visa, kas iš tikrųjų svarbu“ (Berman, 1999, p. 95).

Taip pat, norint suprasti ordalijų naudojimą, svarbu įvertinti Viduramžių žmogaus ir visuomenės mąstyseną. Štai senovės romėnai ir graikai tikėjo, kad pasaulis nulemtas atsitiktinumų, kuriuos savo srityse galėjo į vieną ar kitą pusę pastūmėti dievai ir deivės. (Kendall, 1956, p.11) Viduramžių žmogui toks požiūris būtų visiškai nesuprantamas. Kaip rašo Tomas Akvinietis: „visi daiktai, kurie egzistuoja bet kokiu būdu, būtinai yra nukreipti Dievo į tam tikrą tikslą“ (Aquinas, 1947, p. 279). Tokia visuomenė, kuri tiki visagaliu Dievu, kuris galų gale viskam turi planą, netiki atsitiktinumais ir sutapimais. Dėl to viduramžiška teisė buvo holistinė, žvelgianti ne tik į konkrečias faktines aplinkybes, bet į bendrą įvykių ir dieviškų ženklų kontekstą (Ho, 2004, p. 264). Štai dėl to teisiniai išmėginimai, pavyzdžiui, ugnimi ir vandeniu, bei teisminės dvikovos buvo puikus būdas nuspręsti bylos baigtį, kai trūkdavo kitų įrodymų, nes Dievo baimė bei žmonių tikėjimas, kad bylos baigtį nuspręs būtent Dievas, buvo labai stiprus. (Ho, 2004, p. 277). Taigi, Viduramžių visuomenės gilus tikėjimas į galimą Dieviškosios Apvaizdos teisingą įsikišimą, nepriklausomai nuo asmens socialinio ar materialinio statuso, lėmė ordalijų, kaip racionalių priemonių spręsti įrodymų stokojančias bylas, pritaikymą Viduramžių teismų procese.

Istorinės demografijos tyrinėtojai žvelgia į Viduramžių Europą, kaip į tokią, kurios apgyvendintose dalyse dauguma žmonių vertėsi gyvulininkyste arba žemdirbyste ir tik nedidelė gyventojų dalis gyveno miestuose (Biller, 2003, p. 10). Svarbu pažymėti, kad Viduramžių visuomenė taip pat yra bendruomeniška visuomenė, kurią saisto ne tik šventais laikyti įsipareigojimai (kaip senjoro ir vasalo), bet ir poreikis laikytis išvien mažose bendruomenėse, nes didelių miestų, kaip Antikoje, Viduramžiais paprasčiausiai nebebuvo. Gyventojų solidarumas buvo būtinas norint išgyventi prastesnį derlių, ilgesnį žiemą ar priešų antpuolį. Taigi, tokiose glaudžiose bendruomenėse socialinis „patikimumas“ buvo labai svarbus. Dėl to Viduramžių teisme, pritrūkus racionalių įrodymų, dar egzistavo ir ritualinės priesaikos, kai ieškovas arba atsakovas

turėdavo su savimi atsivesti kompurgatorių, kurie priesaikos tekstą ištartų kartu su proceso dalyviu. Kai kiti žmonės kartu prisiekdavo, tai parodydavo ne tik Dieviškosios Apvaizdos įsikišimą į situaciją, bet ir žmogaus socialinį statusą, reputaciją (Ho, 2004, p. 264-265).

Kadangi teismo nuosprendis būdavo atiduodamas į Dievo rankas, neišvengiamai bylos baigtis nebūdavo kvestionuojama. Toks teorinis teisėjo, šiuo atveju Dievo, įsikišimas leido ordalijai suteikti nešališkumą, naudojant ją luominėje Viduramžių visuomenėje. Teisminiai bandymai gentinėje visuomenėje buvo taikomi visiems bendruomenės nariams, neatsižvelgiant į jų socialinę padėtį. Tokia nuostata galiojo ir Anksstyvaisiais Viduramžiais. Nors vėliau taikytos išimtys, pavyzdžiui, galimybė atstovauti, leidusios aukštesnių luomų atstovams išvengti tiesioginio ordalijos panaudojimo jų atžvilgiu (Šapoka, 1999, p. 112). Tačiau prigimtinis tikėjimas dieviškuoju teisingumu Viduramžių visuomenėje leido tikėtis teisingos baigties byloje, nepriklausomai nuo besibylinjančių pusių socialinės padėties.

Taigi, decentralizuotoje, krikščioniškoje Europoje sudėtingiems teisiniams ginčams išspręsti ordalijos buvo visai racionalus būdas, kuris užtikrino žmonių pasitenkinimą teismų veikla bei socialinę darną.

1.3. Ordalių išnykimo priežastys krikščioniškoje Europoje

Ordalią buvo laikoma Dievo valios išraiška, ordalijos metu įvykęs sprendimas buvo galutinis. Tačiau didėjanti popiežių įtaką ir jų galios centralizavimas galiausiai privedė prie ordalių atsisakymo, nes po popiežių revoliucijos 1075 m. popiežius Grigalius VII nustatė popiežiaus teisę apeliacine tvarka iš naujo peržiūrėti bažnytinių teismų sprendimus. (Lukošius, 2023, p. 77).

Formaliai ordalijos bažnytiniuose teismuose buvo uždraustos 1215 m. IV Laterano susirinkime. Pagrindiniai du argumentai dėl ordalių uždraudimo buvo: nepakankamas pagrindimas Šventuoju Raštu ir prieštaravimas teologijai. (McAuley, 2006, p. 474).

Šventasis Raštas niekur konkrečiai nemini ordalių ir neteisina jų naudojimo. Išimtis galėtų būti Skaičių knygoje minimas išmėginimas žmonai dėl neištikimybės. (Šventasis Raštas..., 1992, Sk. 5, 11-29) Tačiau tai vienintelis toks ordalijos pavyzdys Senajame Testamente, o Naujajame Testamente ordalijos iš viso nėra minimos.

Ordalijos kritikuotos ir iš teologinės perspektyvos. Ordalią reiškė, kad Dievas savo valią privalo atskleisti toje situacijoje ir išgelbėti arba pasmerkti proceso dalyvį. Tai suponuoja, kad žmonės verčia Dievą veikti konkrečioje byloje ir atskleisti savo valią ne tada, kai jis pats mano esąs geriausia, bet tada, kai nusprendžia žmonės teisme. Kadangi Dievas yra būtybė turinti laisvą valią, jo negalima versti priimti sprendimus pagal žmogiškąsias taisykles. Taip pat svarbu paminėti, kad ordalijos nebuvo sakramentas. Pagal Katalikų Bažnyčios mokymą sakramentai yra vienintelis būdas,

kai, atlikus tam tikras apeigas, gali būti užtikrintas Dievo dalyvavimas, pavyzdžiui, priimant Komuniją gaunama Šventoji Dvasia. (United States Conference of Catholic Bishops, 2004) Kadangi ordalija niekada nebuvo pripažinta sakramentu, tai ir Dievo dalyvavimas joje negalėjo būti užtikrintas. (McAuley, 2006, p. 482)

Popiežiaus, kaip teisėjo, vaidmens didėjimas, egzgeze bei teologinė kritika sudavė lemiamą smūgį šimtmečius gyvavusiai ordalijų praktikai. Darytina išvada, kad ordalijos atliko savo teigiamą vaidmenį nusilpusioje ir be stiprių valdžių centrų po Vakarų Romos imperijos žlugimo likusioje Europoje, nes padėjo užtikrinti teisingumo poreikį byloje, kurių ribotus išteklius bei technologines galimybes turintis teismas išspręsti nepajėgė. Bendruomeniškoje Viduramžių visuomenėje ordalijos padėjo užtikrinti socialinę tvarką, nes Dievo sprendimo teisingumu nebuvo abejojama. Tačiau stiprėjant Katalikų Bažnyčios bei popiežių galiai Bažnyčia pajėgė efektyviau vykdyti bažnyntinius teismus, atsirado inkvizicinis teismo procesas, kurio tikslas buvo išsiaiškinti objektyviąją tiesą byloje (Maksimaitis, 2024). Taigi, ordalijos nunyko ne tik dėl pačios Bažnyčios sprendimo jas panaikinti, bet ir dėl natūralios teisės raidos ir evoliucijos.

2. Ordalijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismo procese

LDK buvo paskutinė pagoniška valstybė Europoje, todėl dauguma su krikščionybė susijusių aspektų čia atkeliavo daug vėliau. Apie ordalijas ikikrikščioniškoje Lietuvoje dėl rašytinių šaltinių stokos sunku spręsti, todėl šiame darbe pagoniškos Lietuvos teisė nenagrinėjama. Kadangi kartu su krikščionybė į LDK vakarietišką teisę atkeliavo Vėlyvaisiais Viduramžiais, LDK pasinaudojo atsilikimo pranašumu perdama naujausias teises praktikas, todėl ordalijų institutas Lietuvoje nebuvo ilgai ir plačiai taikomas.

2.1. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės raidos ypatumai

LDK XV-XVI a. apėmė dabartines Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos ir Rusijos teritorijas ar bent tam tikrą jų dalį. Tokios LDK ribos geografinėje to meto erdvėje neišvengiamai lėmė ir skirtingų kultūrų, papročių ir konfesijų sąveiką valstybės viduje. Kaip teigia Samuelis Phillipsas Huntingtonas, istorinė riba, šimtmečius skyrusi Vakarų krikščionių tautas nuo musulmonų ir ortodoksų, eina išilgai dabartinės Suomijos ir Rusijos bei Baltijos šalių (Estijos, Latvijos ir Lietuvos) sienos, per vakarų Baltarusiją ir per Ukrainą, ir atskiria unitų Vakarų nuo stačiatikių Rytų (Huntington, 1996, p. 158). Ši riba ir LDK atskyrė skirtingo pobūdžio civilizacijas viename dideliame politiniame junginyje. Tad, vertinat teisės raidos ypatumus, reikia suvokti, jog tai buvo pagoniškos, vakarietiškos ir rytietiškos tradicijos teisės tradicijos sąveika, labai dideliame ir konfesiškai bei etniškai įvairiapusiame politiniame darinyje.

1340 m. buvo priimtas Pamedės teisynas, kuriame buvo sukodifikuota lietuviams giminingos prūsų genties paprotinė teisė, nors nėra istorinių įrodymų, kad šis teisynas būtų naudotas LDK teritorijoje. Svarbu paminėti taip pat tai, kad šioje dalyje nagrinėjamu ikistatutinės LDK teisės laikotarpiu didžiąją LDK teritorijos dalį sudarė plačią autonomiją nuo centrinės valdžios turintys domenai, kuriuose viešpatavo slaviškoji teisės tradicija, todėl vertinant ikistatutinę ordalijų raidą LDK teisės sistemoje, būtina atsižvelgti ir į rytų slavų teisės šaltinius. (Machovenko, 2007, p. 23). Nors primityvioji slavų teisė ir nebuvo *per se* labiau pažengusi už LDK teisę, esminis jos pranašumas pasireiškė teisės papročių ir slavų kunigaikščių teismų praktikos užrašymu ir kodifikavimu Rusų tiesoje (Machovenko, 2005, p. 74).

Iki Pirmojo Statuto priėmimo, LDK teisė buvo sisteminama Didžiojo Kunigaikščio privilegijose ir kituose valstybiniuose aktuose. Kai kurie teisės papročiai ir normos įtvirtintos 1468 m. Kazimiero teisyne, daugumą nuostatų įtvirtino visuotinės ir sritinės privilegijos, taip pat Lietuvos Metrikos teismų bylų knygose išlikę teismų nuosprendžiai, Lietuvos metraščiuose aprašyti bausmių taikymo atvejai ir kt. (Andriulis, 1980, p. 7 (Teisės bruožai Lietuvoje XV – XIX, 1980, Mintis)). Centrinis valdžios aparatas, leisdamas šiuos norminius teisės aktus, ne tik sąmoningai įtvirtino politinio LDK centro (Lietuvos) teisę rytų slavų žemėse, bet ir plėtojo LDK teisę remiantis kai kuriais slavų teisės elementais. (Machovenko, 2005, p. 81). Taigi, remiantis prof. dr. J. Machovenko teigimu, siekiant nustatyti ordalijų vietą ikistatutinėje LDK įrodymų sistemoje, nemažai pagalbos teikia Rusų tiesa (Machovenko, 2007, p. 23).

2.2. Ordalijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismo procese

Sąmoningas LDK teisės sisteminimas prasidėjo nuo 1387 m. didiesiems kunigaikščiams leidžiant regionines privilegijas (Jogailos privilegijos aut. p.) ir galutinai suklestėjo rengiant Lietuvos Statutus. Svarbu paminėti ir šiame laiko tarpe 1468 m. priimtą Kazimiero teisyną, traktuojamą kaip pirmąjį bandymą kodifikuoti civilinę, baudžiamąją ir procesinę LDK teisę. Reikšmingas kunigaikščių privilegijų indelis ir Kazimiero teisyno išleidimas leidžia daryti prielaidą, kad kuriant Pirmąjį Lietuvos Statutą, pagrindiniai LDK teisės sistemos elementai jau buvo susiformavę (Machovenko, 2005, 72 p.).

Su krikštu į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę atėjusi vakarietiška-krikščioniška teisės tradicija leido susisteminti iki tol egzistavusią ir iš pagoniško laikotarpio atėjusią paprotinę teisę. Tokio sisteminimo galutiniais produktais tapo Lietuvos statutai, iš kurių pirmasis buvo išleistas 1529 m. Svarbu paminėti, jog lėta LDK bajorų luomo konsolidacija bei užtrukęs luominės monarchijos struktūrų klostymasis, vėluojantis kilmingųjų teisių ir privilegijų įstatymiškas įtvirtinimas suteikė galimybę ir sudarė sąlygas kodifikuoti LDK teisę gerokai modernesnės kultūros bei labiau išsivysčiusios teisinės minties pagrindu (Pirmas Lietuvos Statutas, Gudavičius, 2001 m. 43 p.) Tad, Statutai, o ypač Pirmasis, įsigaliojęs 1529 m., ir Trečiasis, išleistas jau 1588 m. kai Lie-

tuvos Didžioji Kunigaikštystė jau buvo sudedamoji Abiejų Tautų Respublikos dalis, geriausiai perteikia ordalijų panaudojimą ir reikšmę, bei jos kaitą LDK teisės sistemoje, atsižvelgiant į naujovišką jų kodifikavimą.

Vertinant ordalijų įtaką LDK teismuose, visų pirma reikia peržvelgti ir palyginti statutų, kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisinę tikrovę reglamentuojančių teisynų, nuostatas ir jų ryšį su ordalijomis. Pagrindinė ordalijų rūšis, randama LDK statuteuose yra priesaikos pagalbininkais paremta ritualinė priesaika. Būtent tada, kai nepakakdavo įrodymų, teismas sprendavo ginčą remdamasis ritualine šalies priesaika. Ritualinės priesaikos ir jos pagalbininkų institutai leido feodalinei valstybei vykdyti teisingumą pačiu paprasčiausiu ir pigiausiu būdu, be tikrų įrodymų ir jų rinkimo išlaidų. LDK tik valstybinių ir religinių nusikaltimų bylose teismas netaikė ritualinės priesaikos, nes buvo laikomasi tardomojo proceso principo (Machovenko, 2007, p. 32). Tad, priesaikos pagalbininkai, kaip sudedamoji minėtos ordalijos dalis, buvo įtvirtinti ir statuteuose. Tačiau reikia pažymėti, kad priesaikos pagalbininkų ir liudytojų institutų atskirtis, kitaip negu teigia J. Machovenko, statuteuose yra kvestionuotina, kadangi priesaikos pagalbininkai savo priesaikomis patvirtindavo ne tik prisiekiančio bylininko reputaciją ir jo priesaikos teisingumą, bet ir svarbias faktines bylos aplinkybes, kitaip tariant, paliudydavo ieškinio pagrįstumą (Valikonytė, 2023, p. 203). Pirmojo Lietuvos Statuto septintajame skyriuje (apie smurtą šalyje ir apie sumušimą, ir apie šlėktų nužudymus) yra išskiriami bajorų luomo atstovai, kaip reikalingi priesaikos pagalbininkai (PLS, VII, 7, 8, 12, 16). Tačiau antrame straipsnyje tarp galinčių būti pagalbininkais yra priskiriami ir tarnai ir kiti žmonės (PLS, VII, 2). Tad, Pirmajame Lietuvos Statute priesaikos pagalbininkų instituto, glaudžiai persipynusio su liudijimo ir prisiekimo funkcijomis, reglamentavimas buvo pakankamai abstraktus, leidęs prisiekti tam tikrais atvejais net ir žemesnio negu bajorų luomo atstovams. Tačiau žymiai dažniau straipsniuose minėti bajorai leidžia daryti išvadą, kad ritualinės priesaikos ordalija ir jos panaudojimas buvo pritaikytas politiškai aktyviausiam visuomenės sluoksniui, siekiant įtvirtinti jau esamas luominės privilegijas.

Vertinant Pirmąjį Lietuvos Statutą, priesaikos pagalbininkų vaidmuo minimas ir VIII skyriuje, apie žemes bylas. Būtent 5-jame šio skyriaus straipsnyje „liudyti neleisti jokio kito tikėjimo, išskyrus Romos bei Graikų tikėjimo krikščionis“ – yra išskiriami apribojimai žydams ir totoriams dėl jų tikėjimo. Vertinant ir krikščionių tinkamumą reikalauta jog jie „<...>kiekvienais metais pas savo klebonus ar pas šventikus išpažinties eitų ir Komuniją priimtų <...>“ (PLS, VIII, 5). Nors toks, atrodytų, su humanistine Renesanso epochos dvasia besikertantis straipsnis iškrenta iš bendro Statuto konteksto, tačiau reikėtų nepamiršti, kad to meto Lietuvos visuomenėje krikščionybė ir jos atšakos vis dar buvo svarbi žmogaus pasaulėžiūros ir moralinio pagrindo dalis, į centrą iškeliant Dievą, kaip objektyvios tiesos garantą, egzistavimą. Žinoma, svarbu paminėti, jog Pirmojo Lietuvos Statuto laikais galiojo bendroji taisyklė, jog priesaikos pagalbininkai pasitelkiami tada, kai nėra pakankamai liudytojų ar kitų įrodymų (PLS, VII, 8, 9).

Lyginant vėlesnius, Antrąjį ir Trečiąjį, statutus su Pirmuoju, galima pastebėti tam tikrų pokyčių, susijusių su ritualinės priesaikos, kaip ordalijos, taikymu. Pagal bendrąją normą trijų priesaikos pagalbininkų pakako bylai laimėti, o esant tik dviem pagalbininkams, reikėjo ir asmeninės šalies priesaikos. (Machovenko, 2007, p. 33). Taip pat atsisakymas prisiekti su priesaikos pagalbininkais reikšdavo bylos pralaimėjimą (TLS, IV, 81). Tačiau, pasak I. Valikonytės, prisiekti turėjo ne šiaip priesaikos pagalbininkai, bet problemos esmę žinoję liudininkai, kurie savo priesaika būtų parėmė liudijimo teisingumą (Valikonytė, 2023, p. 234). Trečiajame Lietuvos Statute tai pat buvo įtvirtinta humanistinės to meto nuotaikas atitinkanti nuostata, jog yra suteikiama laisvė kiekvienam prisiekti pagal savo tikėjimą (TLS, XI, 81). Pirmojo Lietuvos Statuto Slucko nuorašo VI skyriaus 35 straipsnyje ypač sureikšminami vižo⁴, kaip oficialaus liudytojo, parodymai. Tačiau Antrajame ir Trečiajame Lietuvos statutuose ši funkcija pereina vazniui⁵, kurio parodymai atstojo bylininko priesaiką (Machovenko, 2007, p. 33). Apie šios pareigybės duodamų parodymų rimtumą teismų praktikoje mums leidžia spręsti Trečiojo Lietuvos Statuto IV skyriaus 9 straipsnio nuostata: „<...> turi būti nubaustas pagal savo nusikaltimo svarbą. Būtent; už neteisingą paliudijimą– mirtimi <...>“ (TLS, IV, 9). Pats priesaikos pagalbininkų institutas, atėjęs iš papročių teisės, XVI a. patyrė modifikaciją: liudytojų patikimumas ne tik tradiciškai buvo vertinamas pagal jų dalykines savybes, bet jau ir pagal feodalinės ideologijos reikalavimus, t. y. bajorų liudijimas ir priesaika vertinama labiau nei žemesnio luomo žmonių (Valikonytė, 2023, p. 236). Tad, galima daryti išvadą, jog luominė LDK vidaus sankloda, lėmė, kad priesaikos pagalbininkų instituto, kaip ordalijos, taikymas teismo procese buvo neatsiejamas nuo skirtingas visuomenės grupes saistančių luominių įsipareigojimų.

Kitokių rūšių ordalijos LDK teismo procese yra minimos rečiau. Trečiajame Lietuvos Statute yra uždraudžiamos dvikovos nes: „tai Respublikai jokios naudos ir pelno neatneša ir, apskritai, kada liejasi žmogaus kraujas, kad ir nekaltas, Viešpats Dievas tuo būna papiktintas, taip ir visuomenės ramybė sutrinkdama“ (TLS, XI, 14). Svarbu atsižvelgti, jog dvikovos jame buvo uždraustos ne kaip reglamentuotas teismo bylos sprendimo būdas, o kaip kilmingųjų luomo atstovų savivalė sprendžiant nesutarimus ir taip pažeidžiant tiesės viršenybės principą. Tačiau net jei ir nėra daug istorinių šaltinių, liudijančių teisminių dvikovų, kaip ordalijos, egzistavimą LDK teismų praktikoje, nebūtų galima teigti, jog lietuviams teisminės dvikovos buvo nepažįstamas reiškinys. Tai patvirtina ir 1403 m. įvykęs susitikimas, kuomet Ordino komtūras Markvardas Zalcbachas viešai išplūdo Vytautą ir apkaltino jį išdavyste.

⁴ XV pabaigos – XVIII a. teismo pareigūnas. Teisėjo potvarkiu arba suinteresuoto asmens prašymu jis oficialiai paliudydavo tam tikrus veiksmus arba įvykius, apžiūrėdavo teisės pažeidimo vietą, nustatydavo padarytos žalos dydį, išvežiodavo šaukimus, žiūrėjo tvarkos teisme, pakviesdavo laukiančiuosius pas teisėją, prisaikdindavo liudytojus, vykdė įvairius teisėjo pavedimus.

⁵ XVI a. antroje pusėje – XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismo pareigūnas.

Dėl tokių veiksmų Lietuvos kilmingieji iškviatė komturą į dvikovą, kuri turėjo įvykti ateinančio susitikimo prie Dubysos metu. Ši dvikova turėjo atstoti teismo procesą, nors dėl neaiškių aplinkybių dvikova neįvyko ir pats incidentas buvo užglaistytas (Ryčkov, 2018, p. 117-118). Tai leidžia manyti, kad jei teisminė dvikova ir nebuvo plačiai praktikuojamas reiškinys LDK viduje, tačiau santykyje su išore, šiuo atveju kaimyninėmis krikščionių valstybėmis, ji galėjo būti suvokiama, kaip legitimus bylos sprendimo būdas.

Dvikovos oficialiai buvo panaikintos, tačiau teisminiai išbandymai, kaip ordalijos, yra atrandami ir XVI a. vykusiose raganų medžioklėse. Dokumentai, kuriuose minimi teisminių bandymų taikymo atvejai, datuojami XVI a. pradžia – XVIII a. viduriu. Šiuo laikotarpiu Vakarų Europos teisės šaltiniuose tokių įrodymų jau beveik nebeaptiksimė. XVI–XVIII a. ordalijos buvo taikytos beveik tik raganų procesuose. Šios datos tik dar kartą parodo, kad teisminiai bandymai Lietuvoje perimti tik raganų procesų laikmečiu (Šapoka, 1999, 114).

Tik Reformacijos ir Kontrreformacijos laikotarpiu, maždaug 1540-1625 m., Lietuvoje vyko raganų teismų procesai. Bažnyčia, įgavusi itin svarbią reikšmę visuomeniniam gyvenimui, veikė ir teismų procesą. Ji sudarė palankias sąlygas perimti Vakarų Europoje raganų procesuose paplitusius įrodymus – teisminius bandymus, tačiau šie, įsigalėjus inkviziciniam procesui, ėmė nykti ir išbandymų ordalijas iš esmės pakeitė tortūros arba kitaip – kankinimas, o jis buvo ypatingas tuo, kad buvo tikima, kad nekaltas žmogus su Dievo pagalba iškęs bet koki kankinimą (Šapoka, 1999, p. 114). Svarbu paminėti, kad priėmus Trečiąją Lietuvos Statutą raganavimo bylos buvo nagrinėjamos ne bažnyntiniuose, o pasaulietiniuose teismuose (Zujienė, 2016, p. 93). Be teisminių išbandymų ir dvikovų, jau minėta ritualinė priesaika, kaip teismo proceso metu naudota ordalija, sunyko, kai feodalinė formalių įrodymų teorija užleido vietą laisvo įrodymų vertinimo teorijai, o priesaikos pagalbininkų institutas išnyko susiliejęs su liudytojų institutu (Machovenko, 2007, p. 34). Taigi, teisinės sistemos raida, socialiniai visuomenės pokyčiai lėmė tai, jog ordalijos palaipsniui prarado savo reikšmę LDK teisinėje tikrovėje.

3. Ordalijos šiandieninėje Lietuvos teisėje

Nors ordalijos formaliai Bažnyčios buvo uždraustos 1215 m. IV Laterano susirinkime, iš LDK teismų praktikos jos pasitraukia tik XVII a. pradžioje, todėl išnagrinėti jų įtaką dabartinės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje reikia. Šioje dalyje bus aptartas ordalijų palikimas Lietuvos Respublikoje ir įvertinta jų sankcionavimo perspektyva valstybės teisės sistemos raidoje.

3.1. Ordalių palikimas šiandieniniame Lietuvos Respublikos teismo procese

Ryškiausias išlikęs ordalių reliktas yra priesaikos institutas. Išbandymai (ugni-mi vandeniu ir etc.) bei teismo dvikova iki šių dienų neišliko. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas priesaiką apibrėžia taip: „Priesaika yra teismui duotas iškilmingas pasižadėjimas sakyti tiesą, pateikti teisingą išvadą ar teisingai išversti“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Tačiau šis apibrėžimas apima pasižadėjimą sakyti tiesą tik teisme. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje rašoma, kad priesaika yra „viešas iškilmingas pasižadėjimas ateityje laikytis priimtų įsipareigojimų arba kokių nors buvusių ar esamų faktų, aplinkybių tikrumo patvirtinimas“ (Visuotinė lietuvių enciklopedija) Dar vieną priesaikos apibrėžimą siūlo Merriam – Webster žodynas, kuriame parašyta, kad priesaika tai „iškilmingas, paprastai oficialus kreipimasis į Dievą ar dievą, kad jis paliudytų, jog tai, ką sakoma, yra tiesa, arba paliudytų, kad nuoširdžiai ketinama daryti tai, ką sakoma“ (Merriam Webster Dictionary). Šie trys skirtingi apibrėžimai atspindi skirtingą požiūrį į priesaikos institutą. Pirmuose dviejuose apibrėžimuose priesaika labiau sutapatinama su pasižadėjimu, įsipareigojimu kitiems žmonėms. O štai trečiasis apibrėžimas mini Dievą, prašymą dieviškos galios paliudyti, kad sakoma tiesa. Savo esme tai yra tos pačios anksčiau aprašytos ritualinės priesaikos palikimas, kai buvo tikima, kad jeigu tekstas ištariamas be klaidų, tokia priesaika laimima Dievo ir yra tikra, nes Dievas neleistų įvykti neteisingumui.

3.2. Ordalių elementų perspektyvos Lietuvos Respublikos teismo procese

Įvertinus dabartinio priesaikos instituto sąsają su LDK įteisinta ritualine priesaika, natūraliai kyla klausimas, ar yra perspektyvų formuoti kitiems teisiniams institutams, kurie remtųsi kitų ordalių elementais?

Kaip buvo minėta pirmoje straipsnio dalyje, viena iš ordalių gyvavimo priežasčių buvo jos paprastumas ir jų sąlyginai maža organizacinė bei finansinė našta teismui. Bylos būdavo išsprendžiamos greitai, aiškiai ir paprastai. Tačiau sustiprėjus Bažnyčiai bei pasaulietiniams teismams buvo pereita prie inkvizicinio proceso bei ordalių atsisakymo.

Kalbant apie šiuos laikus, pastarųjų metų tendencijos rodo, jog Lietuvoje teismų procesai vyksta lėtai, o teisėjai yra apkrauti didžiuliais krūviais. Kaip teigia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėja, Teisėjų tarybos pirmininkės pavaduotoja Egidija Tamošiūnienė: „Mes jau turime problemą su besikaupiančių bylų likučiu. Mes negalėsime tikrai išnagrinėti greitai didelės apimties baudžiamųjų bylų“ (Masiokaitė-Liubininė, 2022). Per didelis krūvis ir skubėjimas gali kelti abejonių teismų sprendimų kokybę. Galbūt šioje vietoje vėl pasitarnauti galėtų ordalių institutas, žinoma šiuolaikine forma?

Galima įsivaizduoti scenarijų, kur sudėtingos bylos baigtį leidžiama nuspręsti dirbtiniam intelektui, kuris tą galėtų padaryti parinkdamas laimėtoją atsitiktinai. Tai savo esme būtų panašu į Viduramžių ir Senovės ordalijų institutą, nes sprendimas būtų priimtas ne teisėjo, besiremiančio objektyviais įrodymais, o nešališko arbitro. Toks būdas labai pagreintų sprendimų priėmimą sudėtingose bylose, ypač tokiose, kuriose trūksta įrodymų.

Žinoma, toks scenarijus negali išsipildyti dėl kelių priežasčių. Pirma, jau Brandžiaisiais Viduramžiais, žmonės suprato, kad toks būdas spręsti bylas yra barbariškas, neracionalus ir neteisingas. Nes jeigu egzistuoja objektyvi tiesa, žmogaus pareiga yra stengtis ją atrasti ir išsiaiškinti visomis savo išgalėmis. Būtent dėl to ir atsirado inkviziciniai teismai, kurie siekė ne tik vienaip ar kitaip išspręsti bylą, bet išspręsti ją teisingai ir išgelbėti žmogų nuo teisiškai nepagrįstai nuosprendžio. Antra, to reikalauja ir Lietuvos Respublikos Konstitucija bei įstatymai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis suponuoja pareigą teismams teisingai išnagrinėti ginčus, priimti objektyviai pagrįstus ir motyvuotus sprendimus (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992): „Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo tik teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas“ (Beinoravičius, 2022, p. 561). Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnio pirma dalis įtvirtina pagrindinę baudžiamojo proceso paskirtį: „išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Taigi, Lietuvos Respublika, kaip modernioji Vakarų teisės tradicijos valstybė, įgalinta jos piliečių, ne tik yra skatinama, bet ir turi konstitucinę pareigą nustatyti arba stengtis kiek tai įmanoma nustatyti objektyvią tiesą, net kai tam kyla įvairūs socialiniai ir technologiniai iššūkiai. Valstybės sankcija naudoti ordalijas, kaip įrodinėjimo priemonę, prieštarautų tiek įstatymui, tiek pamatiniams Lietuvos Respublikos konstituciniams principams.

Išimtis galėtų būti priesaikos institutas. Kaip buvo minėta, ritualinės priesaikos elementų yra išlikusių ir dabartinėje Lietuvos teisėje. Priesaika neprieštaruoja jokiems pamatiniams teisės principams, o priešingai, gali padėti sustiprinti žmogaus pasiryžimą laikytis savo pareigų bei nemeluoti liudijant teisme. Žinoma, kad priesaikos institutas išliktų gyvybingas, jis turi tinkamai atlikti savo funkcijas. O tai įmanoma, jei patys žmonės jį laikytu svarbiu, o priesaikos sulaužymo pasekmės turėtų būti skaudžios. Trečiajame Lietuvos Statute buvo numatyta mirties bausmė už melagingą teismo pareigūno liudijimą (TLS, IV, 9). Tai tik parodo, kaip rimtai buvo žiūrima į priesaikos institutą tais laikais. Nors kitų ordalijų rūšių buvo atsisakyta dėl jų neracionalumo bei barbariškumo, straipsnio autorių nuomone, priesaika turėtų būti išsaugota, nes Viduramžiais ji atliko svarbią funkciją užtikrinant bendruomenių stabilumą bei tarpusavio pasitikėjimą, o šiais laikais, nors šios funkcijos nebeatlieka

tokia apimtimi kaip anksčiau, tačiau pasitarnauja nustatinėjant faktines aplinkybes teismo procese.

Išvados

1. Ordalijos buvo vienas iš svarbiausių įrodinėjimo būdų Ankstyvaisiais Viduramžiais. Jos leido išspręsti sudėtingai išsprendžiamas bylas, galutinę sprendimo atsakomybę deleguojant Dievui. Ordalijos, o ypačiai ritualinė priesaika, leido užtikrinti socialinę taiką labai nuo tarpusavio bendradarbiavimo priklausomose bendruomenėse. Nesant jokios stiprios centralizuotos valdžios, kuri galėtų užtikrinti didesnius teismų pajėgumus, ordalijos padėjo išspręsti sudėtingas situacijas ir taip užtikrinti teisingumo jausmo poreikį visuomenei. Tačiau sustiprėjus Bažnyčios bei popiežių galiai bei atsiradus įvairiems teologiniams argumentams prieš ordalijas, jos galiausiai buvo uždraustos bažnytiniuose teismuose 1215 m. IV Laterano susirinkime.
2. Ordalių įtaką LDK teisminei sistemai reikėtų vertinti nevienareikšmiškai. Nors tam tikrų ordalių, tokių kaip dvikova ar teisminiai išmėginimai, taikymas nebuvo plačiai reglamentuota ir paplitusi praktika, tačiau būtent ritualinė priesaika ir priesaikos pagalbininkų institutas tapo besikuriančios LDK teisinės sistemos dalimi. Ritualinės priesaikos, kaip ordalijos, panaudojimas buvo reglamentuotas susistemintos LDK teisės galutiniuose produktuose – Lietuvos statutuose. Pakankamai ilgai priesaikos pagalbininkų instituto išsilaikymą lėmė jo palankumas kuriant ir įtvirtinant luominės visuomenės viršūnėje esančioms grupėms palankią ir privilegijuotą teisinę tikrovę. Tačiau, teisės raida ir socialiniai visuomenės pokyčiai privertė prie ordalių sunykimo LDK teisės sistemoje.
3. Viduramžiais priesaika buvo svarbus instrumentas nustatinėjant tiesą, nes buvo tikima, kad Dievas neleis sumeluoti, o prisiekiantysis taip pat nerizikuos pasmerkti savo sielos meluodamas. Šiomis dienomis Lietuvos Respublikos civilinio proceso bei baudžiamojo proceso kodeksuose išlikęs priesaikos institutas yra ritualinės priesaikos, kuri buvo naudojama kaip ordalija palikimas, nes savo esme atlieką tą pačią funkciją – teisingo liudijimo užtikrinimą teisme.
4. Dėl didėjančios teisėjų apkrovos ir ordalių ekonomiskumo galima iškelti hipotezę, kad galbūt verta tam tikra modernia forma gražinti ordalių institutą, kad būtų greičiau išsprendžiamos bylos. Tačiau ordalių įteisinimas Lietuvos Respublikoje prieštarautų tiek įstatymams, tiek pamatiniams konstituciniams principams, o valstybė, sankcionuodama šį institutą pažeistų konstitucinę pareigą teismo sprendimus priimti tik išsiaiškinus tiesą. Vis dėlto priesaika, kaip ordalių instituto palikimas, turėtų būti išsaugota, nes yra visiškai suderinama su Lietuvos Respublikos teisės sistema, kaip ir Viduramžiais, gali padėti palaikyti bendruomenės tarpusavio pasitikėjimą ir padeda nustatyti faktines aplinkybes teismo procese.

Šaltinių sąrašas

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
4. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529). Iš: Valikonytė I., Lazutka S. ir Gudavičius E. (2001). *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga.
5. Trečiasis Lietuvos Statutas (2023). Vilnius: Alma littera.

Specialioji literatūra

6. Andriulis, V. (1980). *Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. (Kazimiero teisynas)*. Teisės bruožai XV-XIX a. – Vilnius: Mintis.
7. Beinoravičius, D. (2022). Teismo ir teisminės valdžios konstitucinė samprata ir funkcijos. Iš: Birmontienė, T. et al. (2017). *Lietuvos konstitucinė teisė: vadovėlis*. 2nd-oji laida. edn. Vilnius: Registrų centras.
8. Aquinas, T. (1947). *Summa Theologica* [interaktyvus], Benziger Bros. Prieiga per internetą: <https://ccel.org/ccel/aquinas/summa/summa?queryID=32999418&resultID=686> [žiūrėta 2024 m. vasario 18 d.]
9. Biller, P. (2003). *The Measure of Multitude: Population in Medieval Thought*. Oxford: Oxford university press.
10. Berman, H. J. (1999) „Teisė ir revoliucija“. Iš anglų kalbos vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Pradai.
11. Driver, G. R., Miles, J. C. (1955). *The Babylonian laws, vol. 2.* - Oxford: Clarendon press.
12. Ho, H.L. (2004) 'The Legitimacy of Medieval Proof', *Journal of Law and Religion*, 19(2), p. 259–298. doi:10.2307/3649177.
13. Huntington, S. P. (1996). *The clash of civilizations and Remaking of the world order*. New York: Simon&Schuster.
14. Jonaitis, M. (2014) „Romėnų privatinė teisė“. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
15. Karsavinas, L. (1991) „Europos kultūros istorija. T. 1, Romėnų imperija, krikščionybė ir barbarai; įžanginis straipsnis Juozo Jakšto“, Vilnius: Vaga.
16. Kendall, M. G. (1956). Studies in the History of Probability and Statistics: II. The Beginnings of a Probability Calculus. *Biometrika*, 43(1/2), 1–14. <https://doi.org/10.2307/2333573>
17. Lukošius, T. (2023) „Viduramžių bažnyčios proceso teisė (ordo iudiciarius) kaltinamojo teisės į tinkamą teismo procesą kontekste“, *Teisė*, 126, p. 73–87. doi:10.15388/Teise.2023.126.5
18. Machovenko J. (2007). *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: diskusiniai klausimai*. Vilnius: Justitia.
19. Machovenko J. (2005). Lietuvių ir slavų teisės vaidmuo kuriant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės sistemą. *Teisė*, t. 55, p. 70-82.

20. McAuley F. (2006). Canon Law and the End of the Ordeal. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 26, No. 3, p. 473-513.
21. Palmer, R. C. (1989). Trial by Ordeal [Review of *Trial by Fire and Water: The Medieval Judicial Ordeal*, by R. Bartlett]. *Michigan Law Review*, 87(6), 1547–1556. <https://doi.org/10.2307/1289268>
22. Ryckov, A. (2018). Judo bučynys: valdovo išdavystės samprata Lietuvoje (XII a. pabaiga – XVI a. vidurys). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
23. Šapoka, G. (1999). Ordaliijos senovės teismo procese. *Jurisprudencija*, 14(6), 105–118.
24. *Šventasis Raštas: senasis testamentas*, (1992). Vertė kunigas Česlovas Kavaliauskas. Vilnius: Vaga.
25. Valikonytė I., Lazutka S. ir Gudavičius E. (2001). *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*. Vilnius: Vaga.
26. Zujienė, G. (2016). Witchcraft Court Cases in the Grand Duchy of Lithuania in the Sixteenth to Eighteenth Centuries. *Lithuanian Historical Studies* 20, 1, 79-125, Available From: Brill <https://doi.org/10.30965/25386565-02001005> [žiūrėta 2024 m. vasario 27d.]

Kita literatūra

27. Maksimaitis, M. (2024). *Inkvizicinis procesas*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/inkvizicinis-procesas/> [žiūrėta 2024 m. vasario 29 d.]
28. Masiokaitė-Liubienė A. (2022). *Teisėjų atstovė: teismų sistemos situacija yra kritinė*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/teiseju-atstove-teismu-sistemos-situacija-yra-kritine-91481929> [žiūrėta 2024 m. vasario 27 d.]
29. Merriam-Webster. *Oath*. Prieiga per internetą: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/oath> [žiūrėta 2024 m. vasario 18 d.]
30. United States Conference of Catholic Bishops. *Sacraments and Sacramentals: Signs of God's grace in our lives*. Prieiga per internetą: <https://www.usccb.org/prayer-and-worship/sacraments-and-sacramentals> [žiūrėta 2024 m. vasario 18 d.]
31. Visuotinė lietuvių enciklopedija. *Inkvizicinis procesas*. Prieiga per internetą: [inkvizicinis procesas - Visuotinė lietuvių enciklopedija \(vle.lt\)](https://www.vle.lt/straipsnis/inkvizicinis-procesas/) [žiūrėta 2024 m. vasario 26 d.]
32. Visuotinė lietuvių enciklopedija. *Priesaika*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/priesaika-2/> [žiūrėta 2024 m. vasario 18 d.]

ORDALIJOS KAIP ĮRODINĖJIMO PRIEMONĖ TEISMŲ PROCESU

SANTRAUKA

Iš šių dienų žmogaus perspektyvos ordalijos atrodo barbariškos, kvailos. Tačiau atsižvelgiant į tuometines technologines bei socialines aplinkybes, tai buvo greitas, pigus ir paprastas būdas išspręsti sudėtingas bylas ir taip užtikrinti teisingumo įgyvendinimą Viduramžių teismo procese.

Darbe aptariamos ordalių atsiradimo bei išnykimo priežastys Viduramžių krikščioniškoje Europoje, taip pat aptariamos ordalijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikšt-

tystėje bei ordalių instituto palikimas šiandieniniame Lietuvos Respublikos teismo procese. Nagrinėjamas šiuolaikinis priesaikos institutas Lietuvos Respublikos teismų procese kaip Viduramžiais egzistavusios ritualinės priesaikos palikimas. Taip pat iškeliamą hipotezę apie ordalių instituto sugrąžinimą į dabartinę Lietuvos teisę bei kodėl tai būtų neįmanoma.

TRIAL BY ORDEAL AS A MEAN OF PROOF IN COURT PROCEEDINGS

SUMMARY

From today's human perspective, trial by ordeal might seem barbaric, if not stupid. However, given the technological and social circumstances of the time, it was a quick, cheap and easy way to resolve complex cases and thus to ensure that justice was done in the medieval judicial process.

The paper discusses the reasons for the emergence and disappearance of trial by ordeal in medieval Christian Europe, as well as the use of ordeals in the Grand Duchy of Lithuania and the legacy of the institute of trial by ordeal in the present-day judicial process in the Republic of Lithuania. The modern institution of the oath in the judicial proceedings of the Republic of Lithuania is examined as a legacy of the ritual oath of the Middle Ages. The hypothesis of the return of the institution of ordinals to the present-day Lithuanian law and why it would be impossible is also put forward.